

MŰHELY

SEBŐK MELINDA

„A modernség tetőfoka konzervatív formában”

Babits és Amerika – a költő halálának 70. évfordulóján„felfedezem Amerikát,
találok új világot.”(Babits Mihály: *Angyalos könyv*)

Hetven évvel ezelőtt, 1941. augusztus 4-én a budapesti Siesta-szanatóriumban hunyt el Babits Mihály, a XX. századi magyar irodalom klasszikus modernségének legkiemelkedőbb alakja, a *Nyugat* főszerkesztője. A latinus, literátus műveltségű családból származott Babits számos verseskötet, regény, novella és irodalomkritika szerzője; latin, görög, francia, olasz, német, angol szerzők műfordítója volt. Neki köszönhetjük Dante *Isteni színjátékát*, Goethe *Iphigéniáját*, Szophoklész *Oidipuszát*, Shakespeare *A vihar* című drámáját, az *Amor sanctus* középkori himnuszait, Baudelaire, Verlaine szimbolista verseit, Nietzsche, Swinburne, Browning, Wordsworth, Shelley, Keats, Burns néhány költeményét; azt azonban kevesen tudják, hogy még amerikai szerzők tolmácsolásával is foglalkozott.

„Te vagy a mi Poe Edgárunk, aki az ázsiai szavaknak felfedezi az értékét és valeurét”¹ – írta Kosztolányi Dezső Babits Mihálynak küldött levelében 1907 decemberében. Amikor Kosztolányi egykori egyetemi hallgatótársát „a magyar Poe Edgár”-nak nevezte, akkor Babitsnak már jelentek meg műfordításai az amerikai irodalom tárgyköréből.

1901 ősztől a budapesti Magyar Királyi Tudomány-Egyetem magyar–francia szakára iratkozott Babits latinus műveltséggel és német nyelvismerettel rendelkezett, ekkor azonban még nem tudott angolul, sőt világirodalmi ismerete is hiányos volt. „Sok zavart álommal, kevés műveltséggel, még kevesebb életismerettel kerültem a pesti egyetemre... Egyetemi hallgató koromban kezdtem idegen nyelven olvasni. A lázas tanulás kora volt ez. Egyszerre kinyílt szemem körülnézett az egész világban”² – idézte fel az 1900-as évek elejét a költő. Filozófiai-költészetelméleti-világirodalmi műveltsége Pauler Ákos, Németh Géza, Alexander Bernát előadásain és Négyesy László stílusgyakorlatain formálódott. Az egyetemen 1902-ig a latin–görög kollégiumok mellé hat francia előadást vett fel, mégis magyar–francia helyett már magyar–latin szakon vizsgázott 1903 decemberében. A filozófiai előadásokon megismerte többek között William James fenomenológiáját, s mikor 1905-ben Paulik Ákos tanára megbízásából két amerikai folyóirat (*The Monist*, *The American Journal of Psychology*) egy-egy évfolyamát bemutatta a Magyar Filozófiai Társaság Közleményeiben, akkor már tudott angolul. Rédey Tivadar emlékezéseiből ismeretes, hogy Babits 1903-ban angol nyelvű könyvekkel járt az egyetemen. Babits István is úgy tartotta, hogy bátyja a budapesti egyetemen kezdett angolul tanulni elsősorban egyedül, „de rövid ideig járt Berlitz-tanfolyamra is, az azonban biztos, hogy nyelvtannal nem sokat foglalkozott, mert mindig az úgynevezett közvetlen módszer szerint tanult nyelveket, és elve volt minél többet olvasni, és csupán olvasás útján tanult meg minél több szót és kifejezést”.³ Később fogarasi magányában is tanulmányozta a görög mellett az angol nyelvet. Babits első angol élménye Oscar Wilde volt, de foglalkoztatta Shakespeare, Byron, Burns, Spencer, Browning, Tennyson, Meredith és Swinburne; az amerikai irodalomból leginkább Edgar Allan Poe és Walt Whitman érdekelt, de foglalkoztatta Henry Wadsworth Longfellow és William Cullen Bryant is. Épp a XIX. századi Bryant *Június* című versét fordította, mikor arra panaszkodott Juhász Gyulának küldött levelében, hogy elszakadt az európai műveltségtől. Bryant *Június* című versének Babits-fordítása 1907 májusában jelent meg a *Szeged és Vidékében*. Bryant 9 soros strófákban írott költeményében Babits nem

csupán a szövegűségre utalt, hanem a szótagszám és a rímrendszer pontos visszaadására is. Az ab-ab-cc-b-dd a páros- és keresztrímekeket érdekesen váltogató Bryant-vers könnyed zeneisége éppoly ellentétes a borús tartalommal, mint Babits fordításában.

Gazed upon the glorious sky
Bámultam a dicső egen
And the green mountains round,
s a dombok zöld körén
And thought that when I came to lie
s tépődtem: ha meg kell nekem
At rest within the ground,
pihennem a föld ölén
'T were pleasant, that in flowery June,
csak júniusban volna jó,
When brooks send up a cheerful tune,
midőn friss ér üt illanó
And groves a joyous sound,
habzajt a völgy fölén,
The sexton's hand, my grave to make,
hogy sírért sírásó keze
The rich, green mountain-turf should break.
a földet nékem üsse be.

Babits kihagyta a *flowery* majd a *rich* és a *green* jelzőket, de ügyelt a versdallam és a szótagszám precíz megtartására már az első versszakban is. Babits a *Június* című költemény fordítása után nem foglalkozott többet William Cullen Bryant lírájával, hiszen már az 1900-as évek legelejétől a szintén XIX. századi, ám többféle költészeti modellt képviselő Poe, Longfellow majd Whitman kötötte le figyelmét. Első angol nyelvű fordításait Poe költeményeiből készítette.

Négyesy stílusgyakorlata volt a századeleji egyetemen a modern irodalom legfőbb fóruma, melyet Babits mellett 1902-ben már az önálló verseskötettel rendelkező Oláh Gábor, a *Szegedi Napló*ban többször publikáló Juhász Gyula, az Eötvös Kollégiumban Kodály Zoltán szobatársaként a magyar népköltészet hagyományait foglalkozó Balázs Béla és főképp Baudelaire–Verlaine szimbolizmusában elmélyedő György Oszkár látogatott. 1905-től mégis Kosztolányi lett Babits legfőbb levelező társa, akivel a költészetről rokon nézeteket vallott. E. A. Poe verseinek fordításáról is Kosztolányi véleményére kíváncsi, aki 1904 nyarán a következő sorokat küldte pályatársának:

*Kedves Ba – rátom!*⁴

Alapos a gyanúm, hogy Ön bizonyos célzattal küldte el számomra a Harangok különben remek fordítását. A nagy Gertrud mondja Ophelia ravatala fölött „sweet to the sweet”, úgy Ön is ilyenformán sóhajthatott fel: „műfordítást a műfordítónak”, s kizárt abból az emberkörből, mely facérkodik, küzd és terem. ...

A Childe Harold 1 énekét most tisztáztatom, s előreláthatólag hétfőn fog címére megérkezni a kért kéziratokkal, Leconte de Lisle-lel s egy hosszú levéllel együtt. Ebben a Bellsről részletesen beszélek, s esetleg elküldöm Pásztor Árpád⁶ hűtelen és értelmetlen, badar fordítását. Az öné teljesen tökéletes. Ez az első műfordítása, mely nagyon tetszik nekem...⁷

A Kosztolányi által méltatott *The Bells*: Poe *A harangok* című versének fordítását Babits a Négyesy-féle stílusgyakorlaton is felolvasta. Mohácsy Jenő, Babits fiatalabb joghallgató barátja így emlékezett az eseményre:

[*Műhely*]

„A fiatal Babits Mihályról két vízió él bennem.

A pesti egyetem központi épületének egyik nagytermében vagyunk. A katedrán az ős, korszakállás Négyesy László ül; stílusgyakorlatait vezeti. Szívesen vagyunk itt. Hallgatjuk a fölolvásokat, a bírálatokat; élvezzük a vitákat, az esztétikai nézetek összecsapását. A terem baloldalt... egy sötét hajú férfi áll, aki fölolvassa tompa hangon, de mégis megszálottan, furcsa, éneklő hanglejtéssel, Poe *A barangok* című költeményének fordítását. Káprázatosan cseng a vers, a rímek csengettyűznek, harangoznak. Ez Babit Mihály, 1905 elején.

Aztán néhány hónappal később, egy zugligeti réten ülünk hárman. Babits Mihály és György Oszkár negyedéves bölcsészhallgatók és én, első éves jogász. Babits a verseit olvasta föl. A halál automobilon, A világosság udvara. Többet, sokat azokból, melyek később híresek lettek. Vad fantasztikum; leszállás az élet piszkos mélységeibe.”⁸

Edgar Allan Poe titokzatos-transzcendens világa a század elején íródott Babits-verseken is kimutatható. E. A. Poe (1809–1849) – a richmondi *Southern Literary Messenger* szerkesztője, 50 lírai darab, 60 novella és számos kritika írója – az irodalom fő céljának az olvasóra gyakorolt hatást tartotta. Fantasztikus-rejtélyes, hátborzongató rémtörténeteiben a lélek árnyoldalait, szörnyű gyötrelmeit írja meg. Végletekig fokozott feszültséggel tárja fel a lélek mélységeit sűrített prózai alkotásaiban. Ez a különös, bizarr hangulat, az érzelmi ráhatás jellemző lírai darabjaira is. Szuggesztív erejű verseiben a legfőbb esztétikai minőséget a versdallamnak lehet tulajdonítani. „The rhythmical creation of beauty” – határozta meg a költészet lényegét, vagyis a vers a „szépség ritmikus teremtménye”. A líra hatásélménye Poe-nál a költemény formájában, ritmusában, dallamában, rímrendszerében – egyszóval zeneiségében rejlik. Az 1827-ben megjelent *Tamerlane and Other Poems* című kötetében már felismerni költészetének egyéni hangját. Ezek közül az *Annabel Lee*, *For Annie*, *To One in Paradise*, *City in the Sea*, *The Conqueror Worm* és *Ulalume* címűeket Babits is lefordította. A pusztán zenei eszközökkel emocionális-szuggesztív hatást közvetítő versei a *The Bells* és a *The Raven*. *A barangok* az amerikai irodalom egyik legkiválóbb alkotása, ahol a belső rímeknek, a hangutánzó és hangulatfestő szavaknak a zeneiségét nehéz bármely más nyelven hitelesen visszaadni. Erre a rendkívül nehéz feladatra vállalkozott Babits, amikor 1905-ben a Négyesy-szemináriumon felolvasta magyar nyelvre átültetve Poe csilingelő rímeit:

*Halld, a szánon a barang,
Szép ezüst barang!
Mily világát a vigságnak zengi ez a hang!
Halld, mint pendül, kondul, csendül
Át az éj jeges legén,
Míg a csillagnak, mely fent ül,
Fénye kristályfényesen düll
Keresztül a lég egén.*

A barangok című versfordítás először a *Magyar Szemlé*ben jelent meg 1906 augusztusában. Babits másik híres Poe-fordítása a 108 soros *A holló* című ballada. A „nevermore” akusztikus ismétlődése, az egész költemény mély hangrendű magánhangzóival a ballada vészjósló hangulatát fokozzák. A fekete holló démoni ereje, a „nevermore” ütemes ismétlődése refrénszerűen sugallja a közeledő végítéletet. Babits a költemény fordításakor a versdallam kedvéért betoldott egy-két szót (csöndesen, rémesen), az eredetileg mély magánhangzókat pedig magas hangrendűre cserélte. Csupán az utolsó versszakot idézve is megfigyelhető az eltérés az eredeti szöveg és a Babits-fordítás között. A belső rímrendszert megtartva ugyan, a költeménynek nemcsak szóképzésén változtatott, a strukturális-akusztikai különbség is szembeötlő:

*And the Raven never flitting
still is sitting, still is sitting
On the pallid bust of Pallas
just above my chamber door;
And his eyes have all the seeming
of a demon's that is dreaming,
And the lamplight o'er him streaming
throws his shadow on the floor;
And my soul from out that shadow
that lies floating on the floor
Shall be lifted – nevermore!*

*És a szárnya meg se lendül, és csak fent ül, és csak fent ül,
Fent ajtóm fölött a Pallas sápadt szobrán, csöndesen.
Álmodozó rémhez hasonló szemmel ül a szörnyű Holló,
Míg a lámpafény elomló árnyát veti rémesen
S lelkem e padlómon ringó árnyba fullad csöndesen:
Nem szabadul – sobasem.*

A hollón és *A barangokon* kívül 1904 körül Babits több verset is fordított az amerikai költőtől: *Álom az álomban*, *Emléksorok*, *Ulalume*, *Álomország*, *Valakinek a paradicsomba* címűeket. Poe-novellák közül magyar nyelven pedig *Pár szó múmiával*, *A kút és az inga*, *A bosszú-kás láda*, *Egy bordó amontillado*, *Ligeia*, *Történet a Rongyos Hegyekből*, *Az áruló szív*, *A Vörös Halál álarca*, *Az Usber-báz vége*, *Az üzletember*, *Dr. Tarr és Professzor Fether szisztémája*, *A perverzio démona*, *Az elveszett lélekzet* és az *Árny* című elbeszélések Babits 1928-as *Groteszk és arabesk* műfordításkötetében láttak napvilágot. Babits *Az európai irodalom története* című könyvébe amerikai írókat is felvett. Az irodalomtörténet különböző korszakait kronologikus sorrendben tárgyaló írásának Poe-fejezetében azt kutatta, hogyan válik eggyé a szépség és a borzalom, melyek az emberi fantázia mélységeit és félelmeit tárják fel. „A szépség úgy jelenik meg ebben a borzalmas és groteszk világban, mint valami abnormitás, valóságos betegség, mely a pusztulás csíráit rejt. A Ligeiák és Morellák haldoklásának melankóliája lírai fényt vet maga körül. [...] A gyönyörűségből gyöttrődés lesz. A szépség nem a világi színek múltó, de eleven pompája többé. Hanem valami, ami nem-e-világból-való. Ami ide csak isteni kivétel gyanánt ereszkedik le. Légies testtel s félig nyitott szárnyal. Hogy bármely pillanatban elröppenessen.”⁹

1904 nyarán Poe mellett egy másik amerikai szerző is érdeklődési körébe került: Henry Wadsworth Longfellow, akire György Oszkár egyetemi hallgatótársa hívta fel figyelmét: „Megvettem Longfellow műveit; meglátja, milyen érdekes”.¹⁰ Longfellow (1802–1882) Edgar Allan Poe és Walt Whitman kortársa sokféle műfajú, dallamos, ritmusos verseivel igen népszerű volt saját korában. Több nyelven beszélt és fordított; saját költeményei mellett az európai kultúrát közvetítette és tolmácsolta Amerikának. Nyelvtani és verstani ismeretei lehetővé tették számára, hogy antik és középkori verstechnikát próbálgasson saját nyelvén. *Hiawatha* című ósamerikai eposzával és hexameterben írott elbeszélő költeményeivel újdonságot hozott az amerikai irodalomba. Erre a gazdag nyelvezetű és formakincsű költőre figyelt fel Babits is, mikor az „új Amerika” európai kultúráján nevelkedett költői között tartotta számon *Az európai irodalom történetében*.

Babits harmadik amerikai tanítómesterét, Walt Whitmant szintén *Az európai irodalom történetében* méltatta, az akkori Európa álmait zengő költőt, a boldog nemzet fiát, „mely örökre védve van európai lázainktól és problémáinktól”. Whitman „ímádtá Amerikát, akár-

[*Műhely*]

csak valami európai költő a maga nemzetét. De ő úgy érezte, hogy az ő hazafisága mégis gyökeresen más: az a jövő imádása, s nem a múlté.”¹¹

Walt Whitman (1818–1892) születésének és halálzásának évét tekintve Petőfi és Arany kortársa volt, költészetének modernitásával azonban jóval előttük járt. Éppen a Poe közvetítette modernségnek, valamint az avantgárd hatásoknak köszönhetően előzi meg európai kortásait. Whitman mint a korai avantgárd irányzatok (szimultaneizmus), valamint az európai expresszionizmus és futurizmus előfutára az 1920-as években nemcsak Babitsot, hanem Szabó Lőrincet is foglalkoztatta. Miután 1921-ben megjelent *Ének magamról* című kötete Gáspár Endre fordításában, hatása Kassák, sőt még József Attila költészetében is kimutatható. Whitman szabadverseinek hömpölygő soraival szakított az európai irodalmi hagyományokkal. 1855-ben megjelent első kötete a *Leaves of Grass (Fűszálak)* 12 lüktető ritmusú szabadverset tartalmaz. A *Fűszálak* lírai ön-életrajzában képet kapunk Amerika tájairól és társadalomáról. A whitmani költészet legszembeötlőbb jellemvonásai a lelkesítő hang, az amerikai optimizmus és a költő sajátos énközpontúsága. Individualizmusával azonban meghaladja a lírai én hagyományos pozícióját, mivel versein belül is változtatja a költői szubjektum jellegét. A lét állandó változásának élménye szimbólumaiban rejlik. A csillag, a hullámozó tenger, a fűszál olyan jelképes természeti jelenség, amely az életnek, a születésnek és a halálnak válik jelképévé. Whitman későbbi költeményeit már a polgárháború élménye ihleti (*Drum-Taps, Dobpergés; The wound Dresser, A sebkötöző*). A virginiai hadszínterre siető költő Lincoln elnök halálára ír elégiát, majd a modern technika vívmányait méltatja *To a Locomotive in Winter (Téli mozdony)* című költeményében. Szabadverseinek zuhataga, hömpölygő sorainak belső ritmusa a tenger állandó hullámozását sugallja. Nem a Poe-féle dallamosság, hangfestés adja lírájának zeneiségét, hanem a vers szerkezeti felépítettségéből fakadó ritmikus ismétlődés, felsorolás.

Babits – akit már 1905-ben foglalkoztatott Whitman lírája – e sorokat küldte 1905. szeptember 1-jén Juhász Gyulának:

Kedves Juhász, [...]

*Fogok küldeni néhány modern angol költőnek műveiből való szemelvényeket is, melyeket egyenesen Önnek fordítottam. Swinburne (a Baudelaire-utánzó), Browning (Der Dunkele), Wordsworth, remek szonettjeim vannak tőle – Poe, Tennyson (on revient toujours) és Whitman. Ezekből küldenék azon reményben, hogy Ön is megörvendeztet az önével.*¹²

Whitman *Halál-ének* című versének Babits-fordítása két évvel később, 1907. március 31-én jelent meg a *Szeged és Vidéke* című lapban, melynek szerkesztőségébe Juhász Gyula vitte be az éppen a szegedi főreáliskolában tanító költőbarátját. Whitman *Halál-énekében* az amerikai író egész költészetét meghatározó motívumok sűrűsödnek: a csillag, a tenger, a hullám, a halál. Ezek az alapmotívumok – melyek összefogják az anaforikus szerkesztésű szabadverset – Babits fordításában fontos szerepet kapnak:

*A csendes éjszaka sok csillag alatt,
az óceán partja, a rekedt, zúgó hullám, akinek hangját ismerem,
és a lélek, mely tefeléd fordul, óh nagy és sűrű fátyolú halál,
és a test, mely nyugodtan fészkel közeledben.
Éneket röptek hozzád a fucsúcsok fölött,
az áradó-ápadó hullámok fölött, a millió mezők és vad prairiek*

*fölött,
a sűrű népi városok fölött és a nyüzsgő kikötők és utak fölött
tehozzád röptem ezt az éneket, örömmel, örömmel, óh halál.*

Babits később keletkezett Whitman-fordításai az 1921-es *Erato (Az erotikus és világművészet remekei)* című műfordításkötetében vette fel; itt jelentek meg a *From Pent-up Aching Rivers (Zsúfolt és fájdalommal folyamokból)*, a *Woman Waits for Me (Egy nő vár reám)* című Whitman-versek. Whitman szabadverseinek ritmusát Babits úgy ültette magyar nyelvre, hogy nem tért el jelentősen az eredeti szövegtől. Annak ellenére, hogy a whitmani líra tömörebb, mint a Babits-fordítás a váltakozó hosszúságú sorok, a szabadvers lüktetésének modern technikája a magyar versszövegben majdnem képes ugyanazt a hatást kelteni, mint az eredeti amerikai költemény. Ez figyelhető meg a *From Pent-up Aching Rivers* fordításában:

*Seeking something yet unfound though I have diligently sought it
many a long year,
Singing the true song of the soul fitful and random,
Renascent with grossest Nature or among animals...*

*És keresek valamit, amit még nem találtam meg,
Bár sok hosszú éve kutattam utána:
Zengem a lélek igaz énekét, a szeszélyes,
véletlen éneket,
Amely a legdurvább természettel, vagy állatok
között újra születik.*

Poe, Longfellow és Whitman költészete bő vízzé forrása lett a fiatal Babits első két verseskötetének. Bár Babits Longfellow-tól egyetlen verset sem fordított, György Oszkár ösztönzésére elkezdte olvasni a *Tales of Wayside Inn* című kötetet, mely ihlető élménye lehetett a későbbi *Golgotai csárda* című költeményének. Longfellow *Tales of Wayside Inn* versfüzére egy amerikai útszéli fogadóba betérő utazók változatos történeteit dolgozza fel. Babits *Golgotai csárdájába* – melynek eredeti kéziratos címe Longfellow-tól kölcsönzött *Wayside Inn* – szintén vendégek térnek be, majd a bibliai történet egyik szereplője mondja el saját történetét. Babits a verset egy passióének dallamára írta, a cím megváltoztatásával „az anakronisztikus hangvétel helyett inkább a blaszfémikus jelleget emelte a vers középpontjába”.¹³ A költemény azonban eredeti címével és a vershelyeztetéssel mégis Longfellow-ra és az amerikai bevándorlók világára utal. Az alkotás Juhász Gyula tetszését is elnyerte, aki 1908 őszén megjelentette a nagyváradi A Holnap antológiában, majd Babits felvette 1909-es első kötetébe is.

Babits világirodalmi emlékei beszüremkedtek saját költeményeibe, első két kötete (*Levelek Iris koszorújából*, 1909, *Herceg, hátha megjön a tél is!*, 1911) a világirodalom szólamaival játszik, a verseskönyvek minden költeménye a nyugati kultúra hajdani tájait eleveníti fel, vagy magyar klasszikus költők előtt tiszteleg (Zrínyi, Arany). Babits nemcsak a görög–latin (Homérosz, Szapphó, Vergilius, Horatius vagy a mitológia közvetítette) kultúrkinccset építette be verseinek poétikájába, hanem a világirodalom széles palettáját tanulmányozva (Baudelaire, Verlaine, Bergson, Goethe, Rilke, Nietzsche, Dante, Wilde, Tennyson, Swinburne, Shakespeare, Byron, Burns, Keats, Browning, Meredith, Poe, Longfellow és Whitman nyomán) a szövegalkotás új lehetőségeit próbálgatta. A világirodalmi utazásból gazdag emlékekkel tér meg, melyek nemcsak tanulmányokkal és műfordításokkal ajándékozták meg a magyar irodalmat, hanem a gazdag műveltséganyagot felhasználó költeményekkel is. Babits a XIX. századi amerikai líra európai hagyományain nevelkedett Poe, Longfellow és a tisztán amerikai hangot képviselő Whitman költészetét maga is megkülönböztette, mikor Elek Artúr Poe-könyvét ismertette a *Nyugatban*: „Poe távolról sem oly speciálisan amerikai költő, mint vélik; teljesen az angol hagyományokból nőtt fel... szerette Cowpert, Shelleyt, Coleridge-et, Keatset, ...szerette Elisabeth Browningot..., Tennyson...; – és ami fő, csakugyan mélysége-

[*Műhely*]

sen szellemi rokona volt a korabeli angol költőknek... Poe tehát éppoly kevésbé speciálisan amerikai, mint akár Longfellow; és megvallom, az egyetlen speciálisan amerikai lírikus, akit ismerek, Walt Whitman.¹⁴

A Babits által európaibb kötődésűnek vélt E. A. Poe hatása nemcsak az 1913-ban megjelent fantasztikus-lélektani regényében, *A gólyakalifában*, majd a később írt *A torony árnyéka*, *György, a favágó*, *A repülő falu* című novelláiban figyelhető meg, hanem számos költeményében is. A *Levelek Iris koszorújából* kötet *Sírverse* Poe *For Annie* című költeményével mutat rokonságot, míg a *Herceg, hátha megjön a tél is!* Két nővére Poe *Tó Helen* című művéhez hasonlítható. A *Sírvers* leggyakoribb igéje a *nyugszik*, a Babits fordította *For Annie* című Poe-versé pedig az *alszik*. Mindkét költeményben a lélekben átélt tudatállapot az élményt úgy eleveníti föl, hogy a költői vízióban a fantázia is nagy szerepet kap:

Hál'Isten, a válság

„Itt nyugszom. Végre megnyugodtam.

elmúlt, tovaszáledt

Elszállt az álom és a láz.

a lassu betegség

Ma föld fölöttem, föld alattam,

a néma veszélyek –

és nem emel, és nem aláz.

legyőztem a lázat,

Keserű lelkemet kiadtam

melynek neve „Élet”.

és nem bosszant a léha gyász”.

(Poe: *Anni*, Babits-fordítás)

(Babits: *Sírvers*)

A halál a betegségtől és a szenvedéstől való szabadulást jelenti a *Sírvers*ben; szintén a láz, az élet legyőzése, a másvilágba való vágyódás kap hangot a Poe-költeményben. György Oszkár 1925-ben keletkezett *Babits, a költő* című, máig kiadatlan Babits-tanulmányában épp Poe-hatását véli felfedezni a *Sírvers*ben, a *Danaidákban* és a *Templom! Röpiül!* című, a századelőn keletkezett alkotásaiban: „A *Sírvers* lelkendezése csupa láz: ....; s a láz Poe leggyakoribb szava, ... eggyé forrnak a lázban – Poe amúgy is rokon lélek vele. A *Danaidákban* még a szerelem rabjai halálon túl is rabok... úrrá magasztosul a szerelem szenvedélye:... Alapgondolata ugyanaz, ami Poe *Ligeia* című fantasztikus novellájáé...; de gyökerében egy Babits lényének gyökerével is. [...] Egy Poe-szerű látomásban a templom mint óriás madár szárnyra kél, és zúgva a magasba surran. E nemű verseiben, melyek közt Babits legsajátosabb remekei vannak, leginkább Poe, ez a legtranszcendentálisabb költő szelleme és eszközei ihletik költészetét.”¹⁵

A *Levelek Iris koszorújából* kötet versei közül a *Régi szálloda*, *Városvég*, *Vérivó leányok*, *Fekete ország*, *A halál automobilon*, *A templom! Röpiül!*, *A világosság udvara* egyrészt a modern nagyvárosi líra kezdeményei, másrészt hangulati hatásukban Poe bizarr, félelmetes világát idézik. A *Herceg, hátha megjön a tél is!* darabjaiból a *Danaidák*, *Két nővér*, *A költő szól*, *Ima*, *Paysages intimes*, *Haláltánc*, *Éji dal* című költeményeken fedezhetők fel Babits Poe-olvasmányai. Rejtélyes fekete madár szárnyuhanása sejteti a végítéletet *A költő szól*, *Éji dal*, *Haláltánc* című költeményekben, melyeken Poe *A bolló* című balladájának hatása érezhető:

Úgyis lelkem puszta táj,

hol jó lélek egy se jár;

élve trónol a halál,

*jöjj csak, jöjj el, rossz madár,
vesd le lepedődet,
vesd le bőröd, husodat,
hadd szorítom csontodat,
[...]
Fagy ölelget, csont a lánc:
borzalomban, kéjjel –
jár a csont és zörg a tánc –
hadd fürödjünk éjjel.*

(Babits: *Haláltánc*)

Babits Poe legtöbb versét lírába tévedt elbeszélésnek tekintette. Babits *Éji útja* is verses novella, melynek szabadverses sorai, élőbeszédyszerűsége, megismételt szavai akár Whitman líráját is felidézik. A *Mozgófénykép* című vers szabadon áramló soraiban a Whitman *Halál-énekéből* ismert motívumok ismétlődnek: az éj, a halál, a tenger. Az Amerikába való vágyódás mint a boldogulás lehetősége, az új élet lehetőségének színtere már-már Whitman harsány dalaival rokon:

*„Ah! Ámerikába! Csak ott tul a tengeren, ott van az élet!
Ah! Ámerikába miért nem utazhatom én soba véled...
Ott van az élet, a pénz, az öröm, s a kaland tere, küzdeni tér:”*

A nagyvárosi líra legérettebb változata az amerikai lányszöktetés legendáját filmszerű technikával mozgófényképben pergetett képsor. A whitmani szabadvers jellegzetes stílusalakzatai (szabad mondatszerkesztés, gondolatrítmus, párhuzamos szerkesztés, felsorismétlés) fedezhetők fel a Babits-költeményben. Az epikus keretbe foglalt vers sorainak szabad áradása, belső ritmusa, többszörös síkváltása az avantgárd hatástól nem mentes modern század eleji líra sajátos változata. Noha Babits kezdetben gyanakvással tekintett az izmusok hódolóira (erre bizonyíték Kassákkal folytatott vitája), rá is hatással volt az avantgárd, ami jórészt Whitman fordításának köszönhető. Babits főként az 1920-as években enged a klasszikus forma szabályaiból, és az expreszionista-futurista líra hatásának köszönhetően maga is ír szabadverseket. A *Hús-szigetek a kőtengerben* című versén egyértelműen kimutatható a whitmani ihletés. A *Villamos testet énekelem* Whitman-költeményben szintén az emberi hús biológiai valósága és a természeti jelenségek csodája olvad eggyé himnikus költői vízióban. Bár a whitmani lírából ismert érzéki tapasztalatok egyes szám első személyű felsorolása (nézem, hallom, észreveszem, látom) inkább József Attila *Eszméletére* gyakorol hatást: – „Hallom Amerika dalát – írja Whitman –, ülök és nézem a világ minden bánatát... / Ülök és nézem mindezt az aljasságot, végtelen haláltusát, / És látom és hallom és hallgatok” – mégis a versszubjektumnak ezek a tapasztalati észlelései Babits *Szimfónia az írógép előtt* című versében is megfigyelhetők: „Láttam billentyűket, kik égi olajért imádkoztak, s láttam billentyűket, kik nem tudták, mily szavakhoz kellene.”

Whitman híres fűszálmotívuma, melynek rendeltetése „Átfogni a tér s idő roppant birodalmait, / A fejlődést, a feltüremelést, a növekvőt és a nemzedékeket” (*A fűszálak értelme*), Babits *Esti kérdésében* is a világ körforgásának jelképévé válik. A lét értelmét kutató, a világ szépségeit csodáló s mindennek az értelmére rákérdező – egyébként bergsoni ihletésű – filozofikus költemény a véget nem lelő idő múlásában az örök visszatérést a whitmani fűszálmotívummal szimbolizálja:

*vagy vedd példának a piciny fűszálat:
miért nő a fű, hogyba majd leszárad?
miért szárad le, hogyba újra nő?*

[*Műhely*]

A lírai szubjektum helyzetének költeményen belüli változtatása, a filmből vett montázstechnika, a szabadon áramló verssorok gondolatritmusának ismétlődése, az észlelés igéinek egyes szám első személyű gyakori használata a korai avantgárd irányzatok sajátja, melyekre Babits lírájában is találunk példát. Az *én* metamorfózisa (*Őrült vasak és balk acélok*), a film állóképeinek pergetése (*Mozgófénykép*), a szabadvers belső ritmusra épülő prozódíája (*A titkos szél*), az *én* észleléseinek felsorolása (*Szimfónia az írógép előtt*) whitmani ihletésű költői gyakorlat.

Babits „introvertált, kényszeres depresszióra hajló, szorongó, ugyanakkor mindig tökéletességre törekvő költő”¹⁶ volt, ki állandóan félt a kudarcától, ezért világirodalmi elődeihez fordult segítségért, hogy versei elég érdekesek és a klasszicista igényesség elve mellett is újzerűek legyenek. Babits első köteteiben sokféle verstípust kipróbál: már az 1909-es kötetével a lírai ént multiplikáló, a versírás technikájának széles palettáját ismerő költőként lép a magyar irodalom színpadára. A világirodalom görög, latin, francia, német, angol és amerikai mintái festik a *Levelek Iris koszorújából* című kötet minden versét olyan színésszé, mint a szivárvány színei. Babits változatos, különböző kultúra tájain barangoló költő, ki felfedezi magának az európai és az amerikai irodalom szépségeit, hogy aztán ezt a gazdag műveltséganyagot beépíthesse saját művészetébe.

Babits – akinek könyvtárában rendelkezésre állt Aiken Conrad *American Poetry és Modern American Poets* New York-i kiadású gyűjteménye; Henry Wadsworth Longfellow *Poetical Works* Londonban és *The Divine Tragedy* Lipcsében megjelent kötete, Walt Whitman *Leaves of Grass* gyűjteményének londoni kiadása; Edgar Allan Poe *Poems and Essays/Tales* 1884-es lipcsei kötete, valamint a *The Bells and Other Poems* című könyv – az elkészített fordításokon kívül több írást is olvasott eredetiben amerikai szerzőktől. Mikor 1930-ban Conrad Aiken *Modern American Poets* című antológiáját ismerteti a *Nyugatban*, felfigyel Emily Dickinson apró költeményeire, Anna Hamstead Branch metafizikájára, Anny Lowell modern érzelmességére, Robert Frost pesszimizmusára, Vachel Lindsay könnyed zeneiségére, Wallace Stevens furcsa versfüzéreire, William Carlos Williams himnuszaira és T. S. Eliot, az amerikai „strangeness” dekadenciájára. Babits elismeri ugyan, hogy az amerikai líra igen változatos és jelentékeny költőcsoportját képviselik ezek a művészek, mégis igazán nagy mestereit méltatja ebben a tanulmányában is: Henry Wadsworth Longfellow-t, Edgar Allan Poe-t és Walt Whitmant. Longfellow-t, aki „szereti mintegy learatni az európai költészet kiérlelt forma- és témakincsét”; Poe-t, mert „ez a név jelenti az amerikai líra szellemének sajátos menekülését valami dekadens légiességű álomvilágba s dekadens fimon-ságú formajátékokba”; és Whitmant, aki „az amerikai élet realitását emeli (a maga prózai nyelven s mentül kevesebb formai alakítással) magas költészetté”.¹⁷ Babitsot tehát legfőképp Longfellow európai műveltsége, Poe fantasztikuma, verselési bravúrja és Whitman modernitása ragadja meg, mi három külön színfolt azon a költői úton, melynek kezdetét Amerika felfedezéséhez hasonlította az *Angyalos könyvben*. Ha Babits poétikáját mélyebben meg akarjuk érteni, nem nélkülözhetjük világirodalmi érdeklődését, műveltségét, műfordítói gyakorlatát; s azon belül a poe-i, longfellow-i, whitmani örökség számbavételét, vagyis a XIX. századi amerikai prózának és lírának költészetére tett jótékony hatását.

Babits egész életében fáradhatatlanul dolgozott a világlíra nagyjainak tolmácsolásán. Sokféle világirodalmi élménye közül részben az amerikai költők fordítása és hatása révén válhatott első két kötete olyan különlegessé. Költészete a „modernség tetőfoka volt, konzervatív formában”.¹⁸

J E G Y Z E T E K

1 Kosztolányi Dezső Babits Mihálynak Budapestről küldött levele. Az eredeti dokumentum lelőhelye: OSzK Fond III/780/9. A levél kiadott: *Babits Mihály levelezése, 1907–1909*. Szerk. Sipos Lajos, s. a. r. Szőke Mária. Budapest, 2005, Akadémiai Kiadó, 66.

2 Sipos Lajos: *Az új klasszicizmus felé*. Budapest, 2002, Argumentum Kiadó, 38.

- 3 Gál István: *Babits és az angol irodalom*. In *Babits Mihály. Tanulmányok, szövegközlések, szelvényzetek*. Budapest, 2003, Argumentum Kiadó, Országos Széchényi Könyvtár, 44.
- 4 Kosztolányi az elválasztással az írásképpen is jelölt Poe-versre, *A barangok* fordítására utalt.
- 5 E. A. Poe: *A barangok* című versének eredeti címe.
- 6 Pásztor Árpád (1877–1940) Szebenyei Józseffel együtt műfordításokat adott ki Poe és Kipling verseiből.
- 7 Kosztolányi Dezső Babits Mihálynak Szabadkán 1904. július 21-én keltezett levele. Az eredeti dokumentum a Magyar Tudományos Akadémia Kézirattárában található (Ms 4621/6. levelezőlap). A levél kiadott: *Babits Mihály levelezése, 1890–1906*. Szerk. Sipos Lajos, s. a. r. Zsoldos Sándor. Budapest, 1998, Historia Litteraria Alapítvány–Korona Kiadó, 79.
- 8 Mohácsy Jenő visszaemlékezése. *Babits Mihály és a Tűz*. In „*Engem nem látott senki még*”. *Babits-olvasókönyv, I.* Szerk. Sipos Lajos. Budapest, 1999, Historia Litteraria Alapítvány–Korona Kiadó, 58.
- 9 Babits Mihály: *Az európai irodalom története*. Budapest, 1991, Auktor Könyvkiadó, 536.
- 10 György Oszkár Babits Mihálynak küldött levele 1904 telén. A levél lelőhelye: OSzK Fond III/532/46.
- 11 Babits: i. m., 589.
- 12 Babits Mihály Juhász Gyulának Szekszárdon 1905. szeptember 1-jén keltezett levele. Az eredeti dokumentum kéziratának lelőhelye ismeretlen. A levél kiadott: *Babits Mihály levelezése, 1890–1906*, i. m., 168.
- 13 Kelevéz Ágnes: *A bóra-énekektől Longfellow-ig. Babits Golgotai csárdájának keletkezéstörténetéhez*. In *Kit új korokba küldtek régi évek. Babits útján az antikvitástól napjainkig*. Budapest, 2008, Petőfi Irodalmi Múzeum, 62.
- 14 Babits Mihály: *Könyvek angol költészetéről. Nyugat*, 1911/10.
- 15 György Oszkár: *Babits, a költő* című kiadatlan tanulmánya. Lelőhelye: Fejér Megyei Levéltár György Oszkár-hagyaték.
- 16 Sipos Lajos: Újraolvasó. Babits Mihály: A lírikus epilógja és az In Horatium. *Tiszatáj*, 2007/11.
- 17 Babits Mihály: *Líra Amerikában. Nyugat*, 1930/12.
- 18 Szabó Lőrinc: *Bevezető a rádió Babits-emlékestjén*. In Szabó Lőrinc, *Naplók, levelek, cikkek*. Budapest, 1974. Szépirodalmi Könyvkiadó.

Deák Ferenc tolrája

SEBŐK MELINDA (1979) Budapesten élő irodalomtörténész. Babits-kutató. Pilinszky János és Rónay György lírájával foglalkozó könyve 2010-ben jelent meg.